

БАДЕЪ ВА ЧОЙГОҲИ ОН ДАР КОРГОҲИ ЭҶОДИИ ИМОМИИ ҲИРАВИ *Ҳакимов Саъдулло Тагаймуродович, саромӯзгори кафедраи адабиёти тоҷики ДДБ ба номи Носири Хусрав (Тоҷикистон, Бохтар)*

ХУДОЖЕСТВЕННОСТЬ И ЕЁ МЕСТО В ТВОРЧЕСКОЙ МАСТЕРСКОЙ ИМАМА ХИРАВИ *Ҳакимов Саъдулло Тагаймуродович, старший преподаватель кафедры таджикской литературы БГУ имени Носира Хусрава (Таджикистан, Бохтар)*

ARTISTRY AND ITS PLACE IN IMAM HIRAVI'S CREATIVE MASTERSHIP *Hakimov Sadullo Tagaimurodov, senior lecturer of the department of Tajik literature under BSU named after Nosiri Khusrav.
E-mail: 934189667@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: бадеъ, маънӣ, лафз, садо, мусиқӣ, таносуб, ибдоот, санъатгаро, содабаёнӣ

Муаллиф дар мақола ба яке аз масъалаҳои муҳимми адабиёти бадеӣ, яъне илми бадеъ пардохта, қабл аз арзёбии мавзӯи меҳварӣ дар таъҷиб ба афқору андешаҳои назари бадеъшиносон роҷеъ ба асолату моҳияти ороҷҳои адабӣ, таснифу табақабандии онҳо ба лафзиву маънавий ва монанди инҳо иҷмолан дахл кардааст. Муаллифи мақола бадеъро, дар баробари маонӣ, унсури зоти адабиёти бадеӣ қаламдод карда, таъкид доштааст, ки унсури асосии ба адабиёт мубаддал сохтани ҳар гуна навишта маҳз саноеи бадеӣ мебошад. Тазаққур мешавад, ки рағбати адибон ба санъатгароӣ дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ҳанӯз аз ибтидои асри XI шурӯъ шуда, дар қарни XIII батадриҷ ба авҷи баланд расидааст. Имомии Ҳирави, ки фарзанди ҳамин айём аст, бо доштани огоҳии комили кофӣ аз фунуни саноеи адабии адабиёти арабу Аҷам ҷиҳати ба намоиши гузоштани қудрату тавоноии эҷодӣ ва ҳунари адабии хеш наметавонист аз баёни мутақаллифу маснӯъ, махсусан дар қасоид, сарфи назар кунад. Бинобар ҳамин, шояд ин суханвар барои иблог ва ба алоқамандон расондани мазомини мавриди назараи дар ашъори худ аз анвои гуногуни саноеъ қорбурд кардааст.

Ключевые слова: художественность, смысл, слово, звук, музыка, соотношение, открытия, любители приёмов, простое изложение

Автор в статье, рассматривая одну из актуальных проблем художественной литературы, т.е. художественное слово, еще до оценивания стержневой темы с опорой на теоретические взгляды литературоведов относительно сути художественных приёмов, вкратце останавливается на их языковой и смысловой классификации. Рассматривается художественность наравне со смыслом и подлинным элементом художественной литературы. Подчеркивается, что благодаря художественному приему, как основному элементу, написанное обретает форму литературного произведения. В продолжение исследователь заявляет, что интерес литераторов к приёмам в персидско-таджикской литературе начинается ещё с XI века и постепенно достигает своего развития в XIII веке. Имам Хирави, который является представителем этой эпохи, своей достаточной осведомлённостью о художественных приёмах арабской и персидской литератур, демонстрируя творческую силу и литературное мастерство, не мог оставить без влияния художественное изложение, особенно в касыдах. В связи с этим, этот художник слова для большего воздействия на своих читателей использует различные приёмы.

Key words: artistry, meaning, word, sound, music, ratio, discoveries, lovers of techniques, simple presentation

The article dwells on one of the actual problems beset with imaginative literature, i.e. the artistic word, before evaluating the core theme designing on the premise of theoretical views of literary critics regarding the essence of artistic techniques, briefly focuses on their linguistic and semantic classification. Considering artistry on a par with the meaning and authentic elements of fiction, the author of the article lays emphasis upon the idea that the main element of turning everything written into literature is an artistic technique. In the sequel, the researcher states that the interest of writers in techniques in Persian-Tajik literature begins in the XI-th century and gradually reaches its development in the XIII-th century.

Imam Hiravi who was a representative of that era, could not leave the artistic presentation, especially in qasids, without influence, because of his sufficient knowledge of the artistic techniques of Arabic-Persian literature demonstrating his creative power and literary mastership. In this regard, the relevant artist of words uses various techniques to make a greater impact on his readers.

Мусаллам аст, ки мақсад аз таълифи асари адабӣ, махсусан шеър, иборат аз матраҳ кардани фақат маънӣ нест, балки роҳандозиву ба низом даровардани лафзу садо ва оҳангу мусиқӣ низ дар он аз ҷумлаи лузумот аст. Мантиқан маънии бикру баланд ва лафзи ширину хушоҳанги мутаносибро метавон ду боли парвоз ва расои ҳар гуна навишта қаламдод кард, зеро дар сурати ноқису нокомил будани яке аз ин ду абзор ҳеҷ асари бадеӣ болиғу баландпарвоз буда наметавонад. Дар иртибот ба ин метавон ба хулосае омад, ки мувофику муносиб ироа шудани лафзу маънӣ боиси тақвияти ҳамдигар шуда, саранҷом бар асари бадеӣ шукӯҳ ва ба ҳаллоқи он шуҳрат ато мекунад. Дар сатҳи ҳампазир риоят кардани таносуб миёни лафзу маънӣ аз нависанда ва адиб истеъдоду ҳунари вижа талаб мекунад, истеъдоду ҳунар бошад натиҷаи завқу салиқа ва эҳсоси ҷамолшинохтии ин ва ё он ҳунарманд аз омӯхтахову таҷрибиёти ўст. Ба таври дигар, осори ҳунари манзурқунандаи ҷаҳду талош, самараи таҷрибаҳои андӯхта, ибдоот ва ибтикороти инсонҳои ҳунарманду андешамандест, ки дар шаклҳои гуногун ва соҳоти мухталиф буруз мекунад.

Адабиёт ва махсусан адабиёти бадеӣ, ки яке аз маъмултарин воситаҳои ҳаллоқияти ҳунар барои бани башар аст, тавонмандии раҳёбӣ ба гӯшаву канор ва умқи зиндагии инсонҳоро дар худ дорад ва ба таври комил метавонад паҳлуҳои гуногуни ҳаёти инсониятро хубтару беҳтар аз ҳар санъати дигар ойинадорӣ кунад. Бо дарназардошти он ки дигар ҳунароҳои нафисаи таҷассумӣ, аз қабилӣ наққошӣ, муҷассамасозӣ ва монанди инҳо, ки аксаран симои зоҳирӣ ва баъзан як ҳолати психологӣ инсонҳоро мустақиман намуд мебахшанд, дар масъалаи вуруд ба аъмоқи рӯҳ ва тафакқури башар имтиёзи қобили мулоҳизае надоранд. Бинобар ин, адабиётро, сарфи назар аз он ки зиндагии инсонҳоро аксаран ба шакли ғайримустақим ва номушаххас инъикос мекунад, метавон аз назари намоёнгарӣ, таъсиргузорӣ, зебоӣ ва дигар вижаҳои дар садри ин ҳунаро мақом дод, зеро агар зиндагӣ, аз як тараф, ба комилтарин ва беҳтарин вазъи худ дар адабиёт намоён гардад, аз тарафи дигар, таъсиргузори адабиёт бар зиндагии инсонҳо бештар аз дигар ҳунароҳост.

Сабаби асосии аз назари тасвиру таҷассуми мукаммали зиндагии офоқиву анфусии башар ба пой адабиёт нарасидани дигар ҳунароҳо, пеш аз ҳама, дар он аст, ки василаву абзори адабиёт забон аст. Маълум аст, ки забон аз муҳимтарин аносири ҷомеаи инсонӣ буда, бе мавҷудияти он барқарор кардани робита миёни афроди ҷомеа ғайриимкон аст. Яъне, забон дар баробари беҳтарин василаи огаҳӣ ва маърифати ҳар фарди ҷомеа будан, интиқолдиҳандаи мероси таърихиву фарҳангӣ ва таҷоруби гузаштагон ба имрӯзиёну ояндагон низ ҳаст. Аҳамият ва арзиши забон ҳамчун абзор ва василаи ҳунароҳои адабӣ боз дар он зоҳир мегардад, ки суҳанварону адибон ва соҳибони фунуни шеъру балоғат дар дарозии таърих тавонистаанд бар амри зарурат гоҳо маонии зиёдеро бо лафзи андак ва баръакс, аҳли фасоҳат маънии воҳидеро бо алфози мутааддид ироа доранд. Баъдан ин амал ором-ором аз ҷониби суҳанварон, бавижа адибон, идомаву сайқал ёфта, ба ҳукми анъана даромад ва маҳз онҳо буданд, ки ин ҳолати мухталифро, вобаста ба вазъият ва тақозои замон, дар осори худ истифода кардаву густариш бахшиданд.

Дар иртибот ба ин масъала бояд ёдовар шуд, ки забон дар маҷмӯъ ҳамчун воситаи муҳими барқарории алоқаи муносиботи байни инсонҳо, ифодагари маониву матолиб, интиқолдиҳандаи таъриху фарҳанги башар, василаи асосии тасвир дар адабиёт ва монанди инҳо мураккабшуда аз маҷмӯи аносири дигар, аз қабилӣ ҷумла, ҷумла аз ибораву калимаҳо, калимаҳо аз ҳичоҳо, ҳичоҳо аз ҳарфҳо, ҳарфҳо аз овозҳо, овозҳо аз садоноку ҳамсадо ва амсоли инҳо мебошад. Бинобар ин, вақте мавзӯи баррасии зебоишинохтии забон ба миён меояд, ин масъала ҳар пажӯҳандаро ба таҳқику баррасии муфассалу мукаммали ҷузъиёти он ногузир месозад.

Дар робита ба масъалаи матраҳшуда метавон арз дошт, ки назму тартиби калом ва иртибот додани калимот ба ҳамдигар дар ҷодаи суҳанварӣ ҳам шабеҳи қори забоншиносист, ки дар амалқарди адиб ба шакли хос зоҳир мешавад. Яъне, суҳанвар ё худ адиб ҳуруфу калимотро бояд ҷунун интиҳоб ва муназзам созад, ки дар он аз калимоти зиштӣ номатбуъ осоре набошад ва калимоти мунтахабшударо дар мавзӯи муносиб, мувофиқ ба маънии мавриди назар ва бидуни ворид шудани ҳалал ба маънӣ ба навҳе мақом диҳад, ки ҳатто оҳангаш ба гӯш сангину гарон наафтад. Дар сурати қомилан мурут шудани ин қавоид қор ва асари адиб ба ҳадди қамолу тамомият ноил хоҳад шуд, аммо агар дар ин раванд дар қори эҷодқор ихтилоле ба вучуд ояд, он

гоҳ асари эҷодкор дар нафси хонанда ва шунаванда хушоянд нахоҳад афтод ва ҳамапазир нахоҳад шуд. Бо дарназардошти ин ҳар як муаллиф, яъне нависанда ва ё шоир, агар хоҳад, ки навиштааш мақбулу пазируфтаи ҳамагон гардад, ноғузир аст, ки аз баёни ҳамагониву маъмулӣ ба андозае инҳироф варзад ва қодир ба ворид кардани таркиботи наву муносиб, ҳунармандона рабту назм бахшидану омезиш додани соири калимоти мавриди истифода қарор додаш, бо муурооти таносуби онҳо, бошад, то бад-ин васила тавонад дар сурату маънии каломаш дигаргунӣ ва навовариҳои қобили мулоҳизае, ки дар гӯш хушоҳангу дар нафс матбуъ ва хушояндатаранд, илқоъ намояд. Чихати татбиқи амри манзуршуда бояд арз дошт, ки каломи адабӣ ва маҳсусан шеър, танҳо ба сабаби лафзу маъноӣ хуб баргузида намешавад, балки дар ин амр василаҳои дигаре мавҷуданд, ки лафзу маъниро боз ҳам зеботару муассиртар месозанд. Ин авомилро ба истилоҳ саноеи адабӣ меноманд ва суҳанварон дар ҳар даври замон маъмулан аз саноеи бадеӣ баҳра меҷустанд. Бадеъ, ки маъноӣ луғавӣ он наву тоза, ачибу нодир, ибтикорӣ, бесобиқаву навзӯхур, хубу хуш ва амсоли инҳост, аз зумраи шигардҳо, тадобр ва равиши қору фаннест, ки тавассути истифодаи ҳунармандона аз он каломи одиву гуфтугӯӣ ба каломи адабӣ табдил меёбад ва суҳани адабӣ ба мақоми боз ҳам волотаре дастрасӣ пайдо мекунад. Суҳаншиносони гузаштаву муосир низ маъноӣ луғавӣ бадеъро ба сурати фавқуззир, яъне ҳамчун тазйини калом, таъриф кардаанд ва истилоҳи илмӣ онро бошад иборат аз маҷмӯи донишҳои доништаанд, ки мавзӯи меҳварии баҳси он шинохт ва баррасии муҳассаноти калом аз роҳҳои гуногун аст. Аз маҷмӯи андешаҳои дар ин мавзӯ ироашуда маълум мегардад, ки бадеъ ҷузъи зотӣ ва ҷудонашавандаи адабиёти бадеӣ буда, ҳадафаш барҷаставу муассир кардани маонии мавриди назар ва баланд бардоштани ҷанбаҳои эстетикӣ суҳан ва бад-ин васила бедор кардану ба вучуд овардани эҳсоси хонандагону шунавандагон чихати дарёфти лаззоти ҳунари ва тавачҷуҳи хос зоҳир кардан ба иртиботи ҳунарии миёни калимот аст. Воқеан, агар авомили бадеиву баёни, ки аксар назарияпардозону адабпажӯгон онро марбут ба сабк меҳонанд, аз вучуди сабки суҳанварон ва маҳсусан адибони бадеъгаро, ҳазф шавад, маонӣ муҷаззо ва муҷарраду урён монда, ҷойгоҳаш ба сатҳи каломи одӣ таназзул меёбад ва ҳатто аз муҳтасоти сабки адабӣ низ чизи ҷолибе боқӣ наместонад. Ба назари мо, қорбурди ҳунармандона аз саноеи бадеӣ самарайи маҷмӯи тавонмандии як эҷодкори навовар ва ҳосили шавқу завқи истеъдодҳои фардист, ки дар осори адабии эшон таҷассуму таҷаллий меёбад ва хонандаву шунавандаро мувоҷеҳи ҳайрату шигифт карда, мунтаҳо онҳо ҷунин шигардҳоро ба сифати як қудрати хориқулода тасаввур мекунад. Ҳол он ки агар маҷмӯан ба тарҳи аслии ин амалкард тавачҷуҳ сурат гирад, ба ҳубӣ доништа мешавад, ки бархе аз муфтакирон асосан бавучудоварандаи робитаву таносуби вижаи ҳунари миёни алфоз ва бархеи дигар бавучудоварандаи таносубу иртиботи хоси ҳунари миёни маонӣ ҳастанд. Бинобар ин, дар маҷмӯъ ба натиҷаи ибтикороти онҳое, ки таносубу иртиботро миёни алфоз ваъ кардаанд, саноеи лафзӣ ва ба ибтикороти онҳое, ки робитаву таносуби байни маониро ибдоъ кардаанд, саноеи маънавий мегӯянд. Таснифу табақабандии саноеи бадеӣ ба лафзиву маънавий аз дер боз миёни донишмандон мавриди баҳсу баррасӣ қарор гирифта, то имрӯз идома дорад ва дар ин масъала то кунун нуқтаи назари воҳиду ҳамапазир ба даст наёмадааст. Омӯзишу пажӯҳиш дар ин замина моро ба ҷунин натиҷа овард, ки табақабандии нисбатан илмӣ роҷеъ ба саноеи бадеӣ нахустин бор аз ҷониби донишманди форс-тоҷик Абӯяъқуб Сирочуддин Юсуфи Саккоӣ (555 - 626 ҳ. / 1160-1229 м.) дар китоби «Мифтоҳ-ул-улум» [2, с. 423] сурат гирифта, сипас ба василаи донишмандони улуми балоғӣ дар забону адаби арабӣ ва низ дар забону адаби форсӣ-тоҷикӣ то рӯзгори мо мавриди тақлиду тақрор қарор гирифтааст ва тадриҷан тақмил шудааст. Шурӯъ аз замони Саккоӣ ба баъд дар катаби арабӣ ва ҳамзамон дар катаби форсӣ-тоҷикӣ бар теъдоди саноеи бадеӣ, чи лафзӣ ва чи маънавий, афзуда шудааст.

Таснифу табақабандии нисбатан нави саноеи бадеии форсӣ-тоҷикӣ аз ҷониби яке аз донишмандони эронӣ – Сируси Шамисо сурат гирифтааст. Ӯ бо истифода аз имконоти аввалияи забоншиносӣ дар табақабандии нисбатан ҷадид ҳиммат гумошта, кӯшидааст, то баҳши саноеи бадеии лафзиро бознависӣ ва дар баҳши саноеи бадеии маънавий таърифҳои нисбатан дақиқу илмӣ ба даст диҳад. Дар таснифоти ӯ ҳар як санъат падидаи ҷудогонаву муҷаррад набуда, балки маҷмӯи саноеъ бо дарназардошти пайванди мантиқӣ ва маъқулий, ки бо якдигар доранд, таҳти як унвон қарор мегиранд. Агар маҷмӯи андешаҳои матраҳкардаи Сируси Шамисоро роҷеъ ба саноеи бадеӣ ба таври иҷмол арзёбӣ карданӣ шавем, ба ҷунин натиҷа хоҳем расид. Яъне, ба василаву абзоре, ки аслан ҷанбаи лафзӣ доранд ва оҳангу мусиқии каломро аз лиҳози иртиботи овоиву лафзӣ ба вучуд меоранд ва ё тавсеа мебахшанд, саноеи лафзӣ мегӯянд. Ҳавзаи бадеи лафзӣ аслан баҳси алфозу садоҳо, робитаи байни овоҳои маҳсус ва мусиқии дарунии шеър буда, ба маъно ҷандон рабте надорад. Зимнан бояд афзуд, ки афзоишу иртиботи

овоиву мусикоии калом дар саноеи лафзӣ, тибки нишондоди Шамисо, асосан бар мабнои се равиш – «равиши тасчеъ» (ҳамоҳангсозӣ), «равиши таҷнис» (ҳамчинсозӣ) ва «равиши такрор» (такрори ҳуруфу калимот) сурат мегирад. Илова бар инҳо, ӯ таъкид мекунад, ки, «... агар қарор бошад ҳамаи саноеи лафзиеро, ки дар катаби бадеи омадааст, табақабандӣ кунем, бояд илова бар се ҳавзаи фавк, ҳавзаи «намоиши иқтидор дар суҳанварӣ» ё «қудратнамоӣ ё тафаннун»-ро низ бияфзоем. Ин табақаи охир саноееро дар бар мегирад, ки аз назари мо дар афзунии мусикии калом нақш надоранд ва ҳунармандони асил бад-он бозиҳо напардохтанд» [5, с. 23-24].

Ба баҳши саноеи бадеии маънавӣ бошад ин муҳаққиқ ба васила ва абзоре ишора мекунад, ки тавассути онҳо таносубу равобити мантиқиву маъноии байни ду ва ё зиёда калимот комилан барқарору мувоот шуда бошад. Табиист, ки риояи дуруст ва мантиқии таносуби маънавӣ ба ҷанбаи мусикии маънавии калом низ меафзояд. Ба таври дигар, он риштаеро, ки калимоти мухталифро ба тарзи ҳунари пайванд медиҳад, таносуби маъноӣ меноманд. Агар таносуби маъноӣ миёни калимоти гуногун барҷаста сурат гирад, калом бештар муҳайялу тасвири мешавад ва аз сурати мустақиму якмаъноӣ ба сурати ғайримустақиму бисёрмаъноӣ табдил меёбад ва ба андозае аз забони рӯзмаррай дур мегардад, мунтаҳо хонанда ва шунавандаи хушзавқ робитаи байни ин калимаҳоро хубтар бештар ташхис карда, ба ҷанбаҳои зебошинохтии калом тавачҷуҳи бештар зоҳир мекунад. Муҳаққиқи мазбур дар мавриди табақабандии бадеи маънавӣ, баҳусус хостгоҳ ва зербинои ҳамаи саноеи маънавӣ, нуқтаи назари ҷолиб дорад, ки манзур сохтани он мувофиқ ва зарурӣ ба назар мерасад, ҷунончи: «Ҷамеи мабоҳиси бадеи маънавӣ дар панҷ табақа ташбеҳ (ҳаммонандсозӣ), таносуб, ихом (ҷандмаъноӣ), тартиби калом, таълил ва тавҷеҳ қобили баррасӣ аст. Яъне, зербинои ҳамаи саноеи маънавӣ яке аз панҷ назми фавк аст» [5, с. 26].

Афзун бар инҳо, ҷанд истилоҳи ҷадиди дигар роҷеъ ба саноеи бадеии маънавӣ, назари «ҳамҳуруфӣ», «ҳамсадоӣ», «ҳарфгарой», «таҷассум», «садомаъноӣ», «табодур» ва амсоли инҳо бо шавоҳиди кофӣ низ дар таълифоти ин муҳаққиқ вазъ шудааст, ки дар дигар кутуби ба улуми балоғӣ баҳшидашуда ба назар намерасад.

Ҳамин тариқ, пажӯҳиши иҷмолӣ дар мавриди қорбасти саноеи бадеӣ дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ бармало сохт, ки ҷанбаи ақлонӣ дар истифодаи саноеи лафзӣ нисбат ба саноеи маънавӣ пурқувваттар аст, зеро дар сурати дигаргун кардани мавҷеъ ва таносуби онҳо бо калимоти пеш ва баъд аз он, бо он ки имкон дорад ва дар фаҳму дарки маънии мироъ ва ё байт халале эҷод намешавад, вале ҷанбаи мусикоии калом ба андозае коста мегардад. Аз ин метавон ба ҷунин натиҷа расид, ки истифодаи саноеи лафзӣ бисёр нозуку зарифанд ва аз ҳар эҷодкор маҳорату истеъдоди хосаро тақозо доранд. Мавҷудияти саноеи лафзӣ дар ҳар забон вижагии хос дошта, ҳангоми тарҷумаи шеър ба дигар забон аз миён мераванд, аммо дар саноеи маънавӣ ба ҷои калимаи асли метавон муодили онро, бидуни он ки маъно коста гардад, истифода бурд.

Ҷунонки ишора шуд, талош барои тарҳу баррасии масоили дониши бадеӣ дар адабиётшиносии форсӣ-тоҷикӣ то кунун ба нуқтаи охири хеш дастрасӣ наёфта, баръакс, ба таври рӯзафзун идома ва тавсеа ёфта истодааст. Ба гунаи мисол метавон аз таҳқиқоти бархе забоншиносоне, ки ба масоили адабӣ алоқа нишон дода, масоили баррасиву таҳлил ва табақабандии саноеи бадеиро аз манзари забоншиносӣ дунбол кардаанд, ишора кард [3, с. 267-306]. Вале бо дарназардошти он ки омӯзишу пажӯҳиш ва таҳлилу баррасии муфассали ин масъала аз доираи таҳқиқоти мо ба андозае фосила дорад, он чиро ки роҷеъ ба назарияи саноеи бадеӣ ба сифати муқаддима манзур намудем, басанда медонем ва ба ҳама ҷузъиёти он напардохтанро салоҳ мешуморем.

Ҷун мавзӯи меҳварии ин мухтасар таҳқиқи ҷойгоҳи санъатҳои бадеӣ дар ашъори Имомии Ҳирравист, лозим мешуморем, ки қабл аз мустақиман дахл кардан ба масъалаи мавриди назар роҷеъ ба вазъи бадеӣ дар адаби форсӣ-тоҷикӣ ва алоқаи суҳанварони пеш аз Имомӣ ба саноеи бадеӣ мухтасаран таваққуф шавад, зеро бидуни тавачҷуҳ ва бознигарӣ ба ин қазия масъала роҳи дурусти ҳалли худро пайдо намекунад.

Омӯзиш ва мушоҳидаҳо дар масъалаи фавқуззикр ба таври возеҳ бармало сохт, ки тағйиру таҳаввулот дар заминаи сохториву муҳтавоии адабиёт асосан ба замон марбут аст, на ба макон, зеро ашъори адибони як давраи муайяни таърихӣ дар ҳавзаҳои мухталифи қаламрави забони форсӣ-тоҷикӣ, чи дар Мовароуннаҳру Хуросон, чи дар Ироқу Озарбойҷон ва монанди инҳо, аз назари сабку услуб ва аз лиҳози мазмуну мундариҷа, аз ҳамдигар тафовути ҷандоне надоранд. Ин нишонгари он аст, ки таъсирпазирии шоирони баъдӣ аз осори адибони тавоноӣ қабл аз худ ва муосирон, ҳам дар шаклу ҳам дар мазмун, дар ҳама давра замон як амри маъмулӣ будааст. Пас маълум мешавад, ки санъатгароиву бадеъгардозӣ низ мисли дигар ҳаллоқиятҳои ҳунари ба осори адибони ҳамзамону пасовандон таъсиргузор аст. Майл ба ороиши калом ва махсусан

санъатгарой, ки аз нимаи аввали асри XI таваҷҷуҳи адибонро ҷалб карда буд, тадричан дар асри XIII ба авҷи худ расид. Барои ҳамин ҳам дар ин қарн ба кам шоироне дучор мешавем, ки ба содагии сабки хуросонӣ ва ё сабки сомонӣ комилан вафодор монда бошанд ва аҳдофашон аз шеър танҳо баёни эҳсосу тахайюли хештан дар қолаби мавзун, баҳра чустан аз таҷаллии эҳсосоту авотиғи худ ва ё ба сухани дигар, танҳо барои ниёзҳои инфиродии хеш шеър гуфта бошанд. Шеър, ки дар ин замон яке аз василаҳои расидан ба ному нон шуда буд, асосан барои хушомоди умарову вузаро, ҳокимону сармоядорон ва дигар давлатмардон гуфта мешуд, бинобар ҳамин иллат ҷавҳари ҳақиқии хешро ба андозае аз даст дод ва бештар ба сохтакорӣ дучор гардид. Тадричан ҳоким шудани такаллуфоту санъатгарой дар шеър ба завқи аҳли ҷомеа низ бетаъсир намонд, яъне умарову ҳукамои замон ва махсусан завқи ҳокими ҷомеаи онвақта дигар ашъори матбуъ ва бетакаллуфро ба андозаи лозим эътироф намекарданд. Имомии Ҳиравӣ, ки фарзанди ҳамин айём ва аз наздиктарин ҳамнишинони подшоҳзодагону умаро ва маддоҳи эшон буд, бо доштани огоҳии комилу кофӣ аз фунуну саноеи адабии адабиёти арабу Аҷам ҳаргиз наметавонист чихати ба намоиш гузоштани қудрату тавоноии эҷодӣ ва ҳунари адабии хеш, баҳусус дар қасоид, аз баёни мутакаллифу маснӯъ сарфи назар кунад ва забон ба мадҳу ситоиши соҳибқудратеву қачқулоҳе накушояд, дар ҳоле, ки ҳам замона, ҳам зимомдорони замон ва ҳам забони мадҳ ҳамин вижагиҳоро тақозо мекарданд. Дар осори Имомӣ, махсусан дар қасидаҳои ӯ, намунаҳои вофире аз орояҳои адабиёти метавон мушоҳида кард. Ҳамин чихат аст, ки аксар соҳибони сарчашмаҳои адабиву таърихӣ, муаллифон ва мураттибони китобҳои таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, чи ватанӣ ва чи хориҷӣ, бархе адабпажӯҳони муосир, ки дар ҳусуси вижагиҳои ашъори ин суханвар таълифот доранд, ба санъатгаро будани вай таъкид кардаанд.

Омӯзиш, мушоҳидаҳо ва таҳқиқ дар ашъори Имомии Ҳиравӣ ба таври возеҳ ошкор сохт, ки вай аслан шоири санъатгарост. Бо он ки аносирӣ содабаёнӣ ва дур аз такаллуфот дар бархе аз анвои шеъри ӯ, баҳусус ғазалиёту рубоиёташ, ручхон дорад, ин шоир чихати ба намоиш гузоштани қудрату тавонмандии эҷодии худ ва боз ҳам барҷаставу ҳунаритар ҷилвагар сохтани мазомини ашъораш аз воситаҳои гуногуни бадеӣ, ҳам лафзӣ ва ҳам маънавӣ, ба таври вофир суд ҷуставу дар ин замина муваффақ низ шудааст. Ба назар чунин мерасад, ки ҳадафи ин суханвар аз корбурди зиёди саноеи бадеӣ дар ашъораш берун аз ду муддао нест, аввалан, адиб бо истифода кардани анвои гуногун ва зиёди саноеи бадеӣ дар каломӣ манзуми худ иддао мекунад, ки вай дар шинохт ва маърифати назарияи илми бадеъ дар адабиёти арабу Аҷам дониши вофиру комилро дорост, баъдан, бо корбасти шоиставу муносиби анвои мухталифи саноеъ дар ашъори худ собит сохтааст, ки вай аз қобилияту истеъдоди татбиқӣ амалии донишҳои назарии дар ин замина ҳосилкардаш ба таври кулӣ бархурдор аст. Ба сухани дигар, корбасту истифодаи дар ҳадди эътидол суратгирифтаи воситаҳои тасвири бадеӣ аз ҷониби Имомӣ бар хилофи нуқтаи назари Зарринқӯб, ки мегӯяд: «... ба воситаи аъмоли саноеъ суханаш ғолибан аз лутфу шӯр холи мондааст» [1, с. 78], асосан барои бехтар аз бех ва муассиру барҷаста ҷилва додани маонии мавриди назар, зебу оро бахшидани мазмуну муҳтавои ашъори ӯ мусоидат карда, маҳорату тавонмандии вайро дар ин самт бозтоб, таъсиргузории каломашро ба аҳли адаби муосиру пасовандон таъмин ва билохира, хонандагону алоқамандони эҷодиёташро ба олами сухани нобу полуда ва саршор аз эҳсосоту ҳаяҷон раҳнамун кардааст.

Имомӣ чун дигар шоирони гузашта ва ҳамасронаш дар баробари ба маъниофаринӣ гаравидану ҷӣ гуфтан ба чанбаи зоҳири калом, яъне ҷӣ гуна гуфтан низ таваҷҷуҳ зоҳир карда, барои пуробуранг ва барҷаста ҷилвагар шудани мазомини ашъораш кӯшидааст аз анвои гуногуни воситаҳои тасвири бадеӣ суд ҷӯяд. Мавҷудият ва ҳузури орояҳои бадеӣ дар эҷодиёти Имомӣ, сарфи назар аз афзунӣ онҳо, асосан ҳунармандона буда, шоир ҳангоми истифода ҳадди эътидолро ба андозаи лозим риоя кардааст. Коргирии бамавриду огоҳонаи Имомӣ аз саноеи бадеӣ ба каломӣ ӯ ҳусну латофати ҳосе ато карда, маҳз ҳамин чихати эҷодиёти вай таваҷҷуҳи умарову ҳукамои замон, суханшиносону саханварони ҳамаср, адибону донишмандони баъдӣ, муҳаққиқони муосири ватаниву хориҷӣ ва алоқамандони ашъорашро ҷалб кардааст. Шояд ҳамин чихати эҷодиёти Имомӣ боис шуда бошад, ки бархе аз муосиронаш мақоми вайро дар шоирӣ аз ҷойгоҳи устои сухан – Саъдии Шерозӣ бартар доништаанд.

Маълум аст, ки яке аз комилтарину муҳимтарин меъёр барои дуруст маҳак задану арзишдоварӣ кардани мухтассоти баёну чигунагии мазомини вазъкардаи шоир ашъори ҳуди суханвар ба шумор меравад, биноан ба хоҳири тақвияти андешаҳои фавқ ва бо мақсади манзур кардани маҳорати Имомӣ дар масъалаи ифодаи маъниву мазмун ба василаи орояҳои бадеӣ бехтар медонем, пеш аз ҳар чизи дигар, ба баёни ҳуди адиб назаре дошта бошем, зеро

мусалламан, ашъори шоир таҷассумгари маҷмӯи саноеи бадеии мавриди истифодаи вай қарордошта ба ҳисоб меравад.

Дар иртибот ба ин мавзӯ ба як қисмати тағаззули қасидаи Имомӣ, ки бо матлаи (Дӯш чун барзад сар аз чайби уфуқ бадри мунир, – Заврақи заррин шитобон гашт дар дарёи қир) шурӯъ мешавад, таваҷҷуҳ мекунем:

*Моҳи мехрафрӯзи ман дар қорвон овард рӯй,
Зулфу абрӯ чун қамону ғамзаву боло чу тир.
Зулф чун бар лола сунбул, хат чу бар отаи духон,
Лаб чу дар ёқут қон, руҳсор чун дар бода шир.
Рух сабуҳ андар баҳору лаб шароб андар сабуҳ,
Хат абир андар гулистон, зулф тоб андар абир...
Бар гул аз наргис равон қард ӯ гулоби гарму ман
Рондам аз хуни ҷигар селоб бар барги зарир [4, с. 63-64].*

Аз пораи манзуршуда ба суҳулат метавон дарёфт, ки ашъори Имомӣ аз лиҳози мазмуну мундариҷа асосан баёни дигарбораи андешаҳеост, ки дар дарозии таърих шуароӣ форс-тоҷик ба он пардохтаанд, вале нахваи баёну тарҳи нави ба василаи орояхои гуногуни лафзиви маънаӣ афкандаи ин шоир мазомини собиқадоштаро ба назари хонанда наву тоза чилва медиҳад. Ҳамин тарзи тасвир ва шеваи баёне, ки Имомӣ дар сурудани шеър баргузидааст, нишонаи як андоза парҳез аз содагӣ ва ҳамвории суҳанро дошта, талоши муаллифро дар нозукҳаёлӣ, печидапиндорӣ ва хунари ўро дар ибдои баёни тозаву бесобиқаи мазмунорой ифода мекунад, ки заминаи онҳо асосан орояхои адабӣ маҳсуб мешаванд. Санъатҳои бадеӣ ва хунари муваффақонаи қорғии Имомӣ аз онҳо ба боз ҳам ҷолибу ҷаззоб чилвагар шудани мазомини ашъори ӯ афзудааст. Аз омӯзишу пажӯҳиши мухтассоти орояхои бадеӣ дар ашъори Имомӣ муайян гардид, ки истифодаи саноеи лафзиви маънаӣ аз ҷониби ин шоир танҳо як амали сохтакоронаву қарордодӣ нест, балки хостгоҳи онҳо ду марҷаи асли дорад, ки метавон якеро марҷаи таъйиву табиӣ ё худ мавҳибати фитрӣ ва дигареро самараи ақлу тааммул ё худ иқтисобиву қарордодӣ қаламдод қард. Бо он ки Имомӣ аз улуму фунуни адаби замони хеш ба таври комил бархӯрдор буд, дорои завқу салиқа ва истеъдоди фитрӣ ҳам буд, зеро собит шудааст, ки доштани огоҳии вофир аз улуму адаб ва махсусан саноеи адабӣ ба танҳои наметавонад аз дорандаи онҳо як суҳанвари навоару халлоқ биёфарад. Воқеан, асарии адабие, ки танҳо аз илму омӯзиш нашъат гирифта бошад, рӯҳи зебоӣ ва арзиши хунарии он камтар аст, аммо зебоиву дилнишинии ашъори Имомӣ аз як шоири ба қамоли балоғат дастёфта ва хунарманду боистеъдод будани ӯ шоҳодат дода, завқи хунарӣ ва таъби равон доштанаширо собит месозад. Нуктаи дигаре, ки дар масъалаи мавриди баҳс метавон изофа қард ин аст, ки Имомӣ шояд бо назар доштан ба осори адибони гузаштаву ҳамасри худ ва шояд ҳам ба сабаби таҷрибаи шахсии хеш ба хубӣ дарк қардаст, ки балоғат танҳо иборат аз ифодаи маънии бисёр бо каломи андак набуда, балки нахваи баён, абзор барои ибтоғ ва ба беҳтарин ваҷҳ расонидани он маъниро низ шомил мешавад. Шояд аз ҳамин хотир бошад, ки ин суҳанвар барои ибтоғ ва ба алоқамандон расондани мазомини мавриди назараш дар ашъори худ аз анвои саноеъ, ҳам лафзӣ ва ҳам маънаӣ, ба таври вофир ва баробар мустафид шудааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Зарринқӯб, А. Сайре дар шеъри форсӣ / Абдулҳусайни Зарринқӯб. – Теҳрон, 1371. – 600 с.
2. Сакқокӣ, Ю. Мифтоҳ-ул-улум/Абуяъқуб Сирочуддин Юсуфи Сакқокӣ. – Бейрут, 1403 қ./1983 м. – 423 с.
3. Сафавӣ, К. Аз забоншиносӣ ба адабиёт. Қилди аввал: назм / Куруши Сафавӣ. – Теҳрон: Сура, 1394 ш. – 352 с.
4. Ҳиравӣ, И. Девон. Ба қӯшиши Исмаи Хӯинӣ / Имомии Ҳиравӣ. – Теҳрон: Маркази пажӯҳишии мероси мактуб, 1394. – 254 с.
5. Шамисо, С. Нигоҳе тоза ба бадеъ / Сируси Шамисо. – Теҳрон: Митро, 1390. – 208 с.

REFERENCES:

1. Zarrinkub, A. A Journey in Persian Poetry / Abd Al-Hussein Zarrinkoub.- Tehran, 1371h. - 600 p.
2. Sakkoki Y. "Meefteh-ul-Ulum/Abuyaykub Sirojuddin Ysufi Sakkoki. - Beyrut, 1403h./1983 - 423 p.
3. Safavi, K. From linguistics to literature. – V.1. Poetry. - Tehran: Surah, 1394 h. - 352 p.
4. Hiravi, I. Divan. Under the editorship of Ismat Hoin/ Imom Hiravi.- Tehran: Research Center "mirase maktoob", 1394h. – 254 p.
5. Shamisa, S. New Outlook in Reference to Poetry. - Tehran: Mitro, 1390hijra. – 208 p.